

Judyta Tupczyńska – Narodziny idiomu skrzypcowego we Francji na przykładzie sonat na skrzypce i basso continuo ze zbioru *Recueil de douze sonates a II et III partie avec la basse chifrée* Jean-Féry'ego Rebeli

Streszczenie

Życie Jean-Féry'ego Rebeli (1666-1747) przypadło na czas przemian w muzyce francuskiej. Kompozytorzy kultywowali tradycyjne formy wokalnie-instrumentalne (np. *tragedie lyrique*, *comédie-ballet*, motety) w wykształconym w XVII wieku narodowym stylu. Jednocześnie coraz więcej elementów włoskiego stylu przenikało do francuskiej muzyki. Przemiany te najwyraźniej dokonywały się na gruncie muzyki skrzypcowej.

Skrzypce były we Francji bardzo popularnym instrumentem, ale ich pozycja społeczna nie dorównywała violi da gamba czy lutni, które uważano za szlachetne. Od pojawienia się skrzypiec na francuskim dworze pod koniec XVI w. ich rola ograniczała się niemal wyłącznie do wykonywania muzyki tanecznej i akompaniującej w przedstawieniach scenicznych. Funkcja ta nie uległa zmianie przez cały wiek XVII. Jednocześnie skrzypce obecne były niemal we wszystkich zespołach działających na dworze królewskim w ramach *Musique de la Chambre* oraz *Musique de la Chapelle*. W *La Chambre* instrumenty z rodziny skrzypiec tworzyły dwa konkurujące ze sobą zespoły: *Vingt-Quatre Violons du Roi (La Grande Bande)* oraz *La Petite Bande*. Skrzypce stanowiły również trzon orkiestry operowej - *Académie Royale de la Musique*. Instrument trzymano opierając go na piersi, a dość krótki smyczek podtrzymywano kciukiem pod żabką bądź pod włosiem. Ten charakterystyczny dla muzyki tanecznej sposób trzymania skrzypiec nie pozwalał na rozwinięcie techniki w zakresie wykorzystywania wyższych pozycji i stosowania skomplikowanych figuracji. Ułatwiał taneczne, rytmiczne, smyczkowanie, ale nie sprzyjał kształtowaniu ekspresji dźwięku.

Pod wpływem oddziaływania włoskiego stylu, a zwłaszcza sonat Arcangela Corellego, stopniowo zmieniało się podejście kompozytorów do skrzypiec. Pierwsze próby zaadaptowania włoskiego stylu dokonują się na gruncie sonat triowych. Twórczość Jean-Féry'ego Rebeli ma znaczenie przełomowe, gdyż obok Sebastiéna de Brossarda i Élisabeth Jacquet de La Guerre skomponował on pierwsze we Francji sonaty na skrzypce solo i *basso continuo* we Francji.

Jean-Féry Rebel był przez całe życie związany z królewskimi zespołami: *Académie Royale* (od ok. 1702 r., początkowo jako klawesynista, od 1714 r. jako *batteur de mesure*, od

1729 r. jako *maître de la musique*), *Vingt-Quatre Violons du Roi*, (od 1705 r. do końca życia, początkowo jako *symphoniste*, później jako także *répétiteur* i *directeur*) i z *La Chapelle*. W latach 1718-1727 piastował też prestiżową funkcję *compositeur de la musique de la Chambre*. Pracował jako kompozytor, klawesynista i dyrygent, ale był przede wszystkim skrzypkiem. Jego twórczość nie była typowa dla kompozytorów francuskich tego okresu, gdyż koncentrowała się przede wszystkim wokół muzyki instrumentalnej. Prócz sonat zasłynął przede wszystkim jako twórca *symphonies choréographiques*, wykonywanych przez czołowe francuskie tancerki tych czasów: Françoise Prevost, Marie Sallé i Marie-Anne Cupis de Camarago. Jego najbardziej nowatorskim i zarazem ostatnim dziełem jest orkiestrowa suita *Les Éléments*, w której w bardzo sugestywny sposób przedstawił cztery żywioły. Utwór rozpoczyna się rozpisany na całą orkiestrę klastrem (pierwszy raz w historii muzyki), który ma obrazować chaos przed stworzeniem świata.

Przełomowe znaczenie ma twórczość skrzypcowa Rebeli, zawarta w trzech zbiorach (wydanych w 1705, 1712, 1713 r.). Zbiór *Recueil de douze sonates, a II et III partie avec la basse chiffrée* zachował się w czterech źródłach: trzech rękopisach (pochodzących z 1696 r., 1720 r. i jeden bliżej nie znany, znajdujący się w prywatnej kolekcji) oraz wersji drukowanej z 1712 r. Zbiór ten zawiera siedem sonat triowych i pięć sonat na skrzypce i *basso continuo*. Kompozytor w nowatorski sposób potraktował partię skrzypiec, wykorzystując ich możliwości w zakresie stosowanych figuracji (np. typowe dla skrzypiec *bariolages*), szerokiego rejestru (od g do d³) i gry dwudźwiękowej. W częściach tanecznych (*chaconne*, *gigue*, *gavotte*) skrzypce wykorzystane są zgodnie z francuską tradycją. W sonatach jest również wiele miejsc, gdzie mogą zaprezentować swoje wielkie możliwości kształtowania dźwięku i wyrażania muzycznej ekspresji. Jest to przełomowy moment, gdyż utwory te stanowią narodziny idiomu skrzypcowego we Francji, czyli tworzenia zgodnie ze specyfiką techniczną i wyrazową instrumentu.

Sonaty na skrzypce solo i *basso continuo* ze zbioru *Recueil de douze sonates, a II et III partie avec la basse chiffrée* posiadają cztero- lub pięcioczęściową budowę. Kompozytor wykorzystując elementy włoskiego stylu sonatowego stosuje jednocześnie typowo francuską harmonię i zasady budowy (*petite reprise*, forma ronda).

Do nagrania sonat na płycie CD wykorzystałam wersje z druku z 1712 r. (VIII, XI i XII Sonata), a także wersje z rękopisu z 1720 r. (IX i X Sonata). Partię *basso continuo* realizuje viola da gamba, klawesyn oraz teorba lub gitara. Wykonując sonaty zdecydowałam się trzymać skrzypce na sposób włoski – przy szyi, a smyczek kciukiem pod prętem. Teksty źródłowe oraz ikonografia wskazują, że taki aparat gry stosowany był we Francji w muzyce

kameralnej w tym okresie. Wykorzystuję również dłuższy smyczek, typowy dla gry sonatowej przełomu XVII i XVIII w.

W pracy szeroko opisane zostały różne aspekty wykonawcze sonat nagranych na płycie CD: instrumentacja, smyczkowanie, artykulacja, zastosowanie *notes inégales*, dynamika, agogika i ornamentacja. Punktem wyjściowym dla zastosowania takich a nie innych środków wykonawczych jest analiza samych utworów oraz przekazów źródłowych, z których szczególnie przydatne były: *Przedmowa do Florilegium Secundum* Georga Muffata (1698), *Les Principes de musique* Michela Pignoleta de Montéclaira (1736), *L'Ecole d'Orphée* Michela Corrette'a (1738) oraz *Principes du violon* L'Abbé le Filsa (1761).

Szczególnie istotne jest stosowanie ozdobników, gdyż sam kompozytor zawarł ich niewiele w tekście nutowym. Ornamentacji dodanej przez wykonawcę wymagają zwłaszcza wolne części. Liczne przykłady nutowe ilustrują wykonywane przeze mnie ozdobniki, a także zastosowanie innych pomysłów wykonawczych.

Płyta CD zawierająca nagranie pięciu sonat na skrzypce i *basso continuo* Jean-Féry'ego Rebelą ze zbioru *Recueil de douze sonates, a II et III partie, avec la basse chifrée* stanowi integralną część pracy doktorskiej.

Sonata VIII *La Sincère* g-moll

Lentement – Gay – Air – Lentement – Viste

Sonata IX *La Fidèle* d-moll

Grave – Gay – Aria – Lentement – Gay. Grave

Sonata X *L'Iris* D-dur

Grave. Lentement. Grave. Lentement – Gay – Air. Grave – Viste

Sonata XI *La Brillante* B-dur

Gay – Gay – Lentement – Chaconne – Gay

Sonata XII *La Toutte Belle* c-moll

Lentement – Viste – Lentement – Air. Gay. Lentement – Viste